

Revolutionen i Sverige 1917-1924

[ur Håkan Arvidsson (red), *Revolutionen i Sverige 1917-1924*, Gbg 1972]

Inledning

Vänstern inom det socialdemokratiska partiet

Den uttalat revolutionära rörelsen framträdde i vårt land, liksom i så många andra länder först revolutionsåret 1917. Dess politiska profil hade utmejslats under många års ideologiska och politiska strider inom det socialdemokratiska partiet men den nya organisationen hade också tagit starka intryck från revolutionära riktningar på kontinenten, framförallt då de ryska bolsjevikerna.

Det var flera faktorer som påverkade den svenska vänsterns revolutionära växt, men framför andra bör två omständigheter framhållas: den andra Internationalens sammanbrott och första världskrigets utbrott. Det som gjorde båda dessa fenomen så betydelsefulla förklaras av den tidiga arbetarrörelsens starka internationalism och antimilitarism. I själva verket hängde dessa båda uppfattningar intimt samman i den unga arbetarrörelsens doktrin, på så vis att arbetarklassens internationella solidaritet sågs som en garanti mot kommande krig. Otoliga internationella kongresser hade i stolta proklamationer svurit att aldrig mera skulle arbetarna splittras av den nationella bourgeoisins expansionistiska strävanden, aldrig mera skulle arbetarklassen gjuta sitt blod för överhetens trång-bröstade intressen.

Den väldiga illusionen brast 1914. De etablerade arbetarpartierna världen över kapitulerade inför borgarklassens vapenskrammel. När kriget stod för dörren föll den andra Internationalens partier till föga. Det tyska partiet – Internationalens hörnsten – röstade i parlamentet för krigskrediter och sanktionerade därmed den tyska borgarklassens krigs- och expansionspolitik. Den svenska socialdemokratins ledande gestalt, Hjalmar Branting, deklarerade i det berömda Kinatelegrammet att ett enigt folk stod bakom den svenska högerregeringen. På liknande sätt reagerade socialdemokratierna i Frankrike och England och därmed var andra Internationalens politiska sammanbrott liksom arbetarklassens nederlag ett faktum.

Den svenska vänsteraktionen inom socialdemokratien daterade sig emellertid längre tillbaka än till krigsutbrottet 1914. I själva verket kan den skönjas redan så tidigt som 1908-1909. Under hela den period som varar fram till partisprängningen förekommer polemik, skärmytslingar och taktiska manövrer mellan vänster och högerriktningarna inom partiet. Vänstern hade sitt starkaste fäste inom det Socialdemokratiska Ungdomsförbundet och leddes av sådana personer som Zeth Höglund, Fredrik Ström, C. N. Carleson, Kata Dalström, Fabian Månsson och Ivan Wennerström – alla ryktbara namn inom svensk arbetarrörelse. Högern å sin sida dominerade partistyrelsen (men knappast partiet som helhet) och riksdagsgruppen och den företrädde främst av Hjalmar Branting, Fredrik Thorsson, Erik Palmstierna, och efter hand också av sådana personer ur den yngre generationen som Per Albin Hansson och Gustav Möller.

Striden inom partiet grupperade sig kring en rad frågor av vilka man kan urskilja 4 som sköt i förgrunden allteftersom motsättningarna intensifierades. Dessa frågor gällde: (1) Förhållandet till liberalismen; (2) Kampen mot militarismen och kriget; (3) Demokratien inom partiet samt (4) Riksdagsgruppens ställning visavi partiets beslutande organ. Under alla dessa skärpta

stridsfrågor låg mera djupgående meningsskiljaktigheter av ideologisk och politisk art. Vänstern såg socialismen och dess förverkligande som en realitet även om den saknade en utarbetad strategi för dess genomförande och knappast var medveten om den mer sofistikerade diskussionen kring problematiken 'reform eller revolution'. Högern däremot var uttalat revisionistisk, närmast av Bernsteins snitt – Bo Gustavsson har exempelvis i sin doktorsavhandling 'Marxism och Revisionism' visat att Branting och Bernstein stått i brevkontakt med varandra. Dess ambitioner var att uppnå rösträtt och parlamentarism och med hjälp av makten från dessa institutioner 'styra' samhället i riktning mot socialismen. Denna djupare motsättning mellan vänsterns och högerns visioner och ambitioner resulterade i ständiga krav från ungdomsförbundets sida på partiet att öka sin politiska aktivitet och militans liksom i fördömanden av högerledningens kompromissanda och moderationspolitik. 'Man skulle kunna gråta blod över att det skall tillåtas en så jämmerligt försoffad partiledning att låta partiet dö sotdöden. Om det ändock fölle i ärlig strid, så sluppe man åtminstone nesan', skrev Z. Höglund i Stormklockan 1910, i en ledare betitlad 'Sömn till döds'.

När det gällde förhållandet till liberalerna hade den tongivande högresocialdemokratiska riktningen inom riksdagsgruppen sedan lång tid fört en kompromisslinje som gick ut på att frågor av gemensamt intresse som rösträtten och parlamentarismen sköts i förgrunden på bekostnad av socialdemokratins mera långtgående målsättningar. Högerns starkaste fäste utgjordes av riksdagsgruppens förtroenderåd – ett organ som formellt saknade varje beslutskompetens i partiet men som trots det hade ett avgörande inflytande på partiets ledning. Efterhand tenderade riksdagsgruppen att fjärma sig till ett autonomt organ som förde sin egen politik utan hänsyn till kongressbeslut eller partiopinioner. Det gick så långt att riksdagsgruppens förtroenderåd vid en av partiets kongresser vägrade att utlämna protokollen från sina sammanträden, med motiveringen att de var personliga anteckningar och inte angick partiet i sin helhet. Det verkliga skälet bakom denna egenartade vägran torde snarast vara att protokollen avslöjade eftergifter gentemot liberalerna som riksdagsgruppen inte haft täckning för i kongressbeslut eller partiets allmänna linje.

Ställningskriget mellan vänster och höger inom svensk socialdemokrati pågick följaktligen under en mycket lång tidsperiod – kanske mer än 10 år. Anledningen till att striden kunde bli så seglivad hänger intimt samman med andra Internationalens utveckling och den starka solidaritet som framförallt vänstern upplevde i förhållande till arbetarrörelsens helhet. Andra Internationalen präglades i sin yttre attityd av en skenradikalism som tog sig uttryck i marxistiskt orienterade resolutioner och uttalanden. I dessa fördömdes kriget och arbetarklassen uppmanades att bekämpa bourgeoisins aggressionspolitik. Denna skenradikalism hade som främsta syfte att just tämja vänstern inom rörelsen genom att ge den fritt spelrum på dessa till intet förpliktigande, ideologiska områden. Och med det lyckades den dominerande revisionistiska rörelsen väl, ända tills den ställdes inför en situation där ett otvetydigt val blivit oundvikligt. Krigsutbrottet 1914 krossade vänsterns illusioner, avslöjade skenradikalismen och kastade den dominerande högerriktningen i armarna på den nationella bourgeoisin. Därmed var också den andra Internationalens politiska fiasko uppenbart.

Den andra omständigheten som bidrog till att hålla arbetarrörelsen samman var den starka solidaritetskänsla som behärskade dess medvetna kader. Före 1917 hade ingen sprängning av betydelse ägt rum i europeisk arbetarrörelse, om man undantar splittringen av det ryska partiet i mensjeviker och bolsjeviker, vilken dock hade en mycket begränsad återverkan på den europeiska arbetarrörelsen som helhet. De enda ideologiska strider och söndringar som förekommit gällde mindre anarkistiska, syndikalistiska riktningar som önskade höja klasskampens temperatur genom en smula terrorism, hårdare facklig kamp och

avståndstagande från parlamentariskt arbete. Dessa riktningar kunde emellertid inte rubba socialdemokratins dominerande inflytande inom arbetarklassen. I Sverige hade en sådan riktning tagit form i den s.k. ungsocialismen som leddes av den framstående agitatorn Hinke Bergegren. Dess inflytande som tidvis inte var helt obetydligt inom den fackliga rörelsen, krossades så gott som fullständigt mellan åren 1907-1909. Till stor del var detta det socialdemokratiska ungdomsförbundets förtjänst, vilket var den enda kraften inom partiet, med militans, medvetenhet och kunskap i tillräcklig omfattning för uppgiften.

Den starka solidariteten inom arbetarrörelsen hängde naturligtvis samman med att den var hårt trängd av det etablerade samhället och stod i harnesk till detta. Samtidigt hade inte rörelsen avancerat så långt att det uppstått några mera akuta splittringsorsaker. Det parlamentariska arbetet och förhållandet till liberalismen var givetvis frågeställningar där höger och vänster hyste skarpt delade meningar, men så länge ministersocialism och parlamentarisk majoritet fortfarande var hägringar vid en fjärran horisont fanns det tillräcklig prutmån på båda sidor för att taktiska kompromisser skulle kunna uppnås. Under 10-talet kan man emellertid iakta hur motsättningarna accelererar. De rent liberala krafterna på partiets högerkant såsom sjöamiralen Palmstierna, driver alltmer öppet och ogenerat sin fraktionspolitik mot vänstern samtidigt som vänsterns egna säraktioner och fraktionsorgan fördöms som splittringsverksamhet. I dessa konfrontationer är det genomgående vänstern som klarast visar sin lojalitet mot rörelsen och backar från sina positioner genom att upplösa sina fraktionsorgan inför högerens splittringshot.

Vänsterns sammansättning

Vänstern inom det socialdemokratiska partiet är en heterogen företeelse som inrymmer flera vitt skilda ideologiska schatteringar. Dess dominerande del utgjordes, som redan nämnts av ungdomsförbundets kader, många inom denna hade emellertid också en mycket framskjuten ställning inom själva partiet. Det är svårt att ge en entydig karaktäristik av denna kader i ideologiskt och teoretiskt avseende, delvis på grund av att dess friktionsarbete förhindrade mera klart utmejslade ställningstagande. Så mycket är ändå klart att de representerade den mest marxistiskt avancerade falangen inom partiet, vilket dessvärre inte säger så mycket. Det är knappast troligt att de ledande krafterna besatt några djupare insikter i marxistisk teoribildning. Givetvis var man förtrogen med de väsentligaste tankarna i Marx ekonomiska och politiska skriftställarskap. Den unga kaderns styrka låg inte på de teoretiska insikternas område utan mera på de politiska erfarenheternas, som man samlat under en rik och skiftande agitationsverksamhet och genom ständigt intensivt arbete i arbetarrörelsens massorganisationer. Även om man alltså skall akta sig för att överdriva den svenska vänsterns marxistiska orientering är det nog klart att den kan betecknas som en revolutionär strömning. Den insåg tydligt att den parlamentariska kampen aldrig kunde vara tillräcklig för att åstadkomma en socialistisk omgestaltning av samhället. Dess föreställning om revolutionen och vilka kampmedel den fordrade var emellertid diffus. Som tidigare nämnts intog ungdomsförbundet en antimilitaristisk hållning som nära nog gränsade till pacifism, bl.a. hävdade man att den utvecklade vapentekniken gjort det omöjligt att försvara små länder mot stormaktsintervention. På samma sätt är det uppenbart att förbundet var mycket svävande inför tanken på att använda våldsmedel vid en revolutionär omstörtning.

Den antimilitaristiska ståndpunkten hade emellertid sina progressiva sidor, och var givetvis i sin grundläggande princip helt korrekt. I pamfletten 'Det befästa fattighuset' visar Z. Höglund och Hannes Sköld en bestämd medvetenhet om militärens roll av bastion mot radikala reformer och rörelser och att dess främsta uppgift inte består i försvaret av fosterjorden och folket mot främmande makter utan istället avser att skydda status quo och den härskande

klassens intressen mot varje folklig oppositionsrörelse. Den 'inre fienden', den radikala arbetarrörelsen var målet för krigsmaktens rustningar, och utpekandet av nationella faror och främmande makters hot syftade delvis till att förmå arbetarklassen att sluta upp bakom den nationella borgarklassen och döva dess radikalism med patriotiska fraser och storsvenska känslor. Det var dessa sidor i ungdomsförbundets antimilitarism som hindrade det från att sluta upp bakom den officiella socialdemokratins 'patriotiska' linje och det var samtidigt den fråga som betydde mest för splittringen inom partiet.

Kring denna kärngrupp inom ungdomsförbundet fylkade sig också några andra riktningar. Där fanns den gruppering som sedermera skulle lämna rörelsen vid det definitiva inträdet i Kommunistiska Internationalen och vars främste representant var Ivar Vennerström. Under den period då vänstern fortfarande stred om makt och inflytande inom socialdemokratien är det svårt att urskilja några mera fundamentala skiljelinjer mellan Vennerströmmare och Höglundare. Dessa motsättningar utkristalliseras inte förrän det nya partiet skapats och börjar den mödosamma processen att profilera sig politiskt och teoretiskt. I denna utvecklingskedja uppstår ganska snart betydande meningsbrytningar, men till dem får vi tillfälle att återkomma längre fram.

En annan riktning vars politiska och ideologiska inflytande tidvis inte var helt obetydligt begränsades till en enda person och dennes personliga utstrålning, nämligen Carl Lindhagen. De idéer Lindhagen företrädde fick emellertid aldrig någon förankring i vänsterns bredare skikt och de bör inte överdrivas på så vis att de kommer att uppfattas som symptomatiska för hela vänsterns oklarhet och ideologiska spännvidd. Lindhagen var en särpling både inom vänsterfraktionen och inom den svenska arbetarrörelsen som helhet. Hans radikalism och ärliga övertygelse, som inte kan sättas ifråga, var av humanistiska art. Den blandade i en enda svepande generalisering sådana oförenliga storheter inom västerländsk filosofi som Solon, Platon och Marx. Och det var på fullt allvar som Lindhagen önskade ersätta det 'Kommunistiska Manifestet' som arbetarrörelsens grundats med det på egen hand tillverkade 'Humanistiska Manifestet'. Trots sina för socialismen främmande tankegångar ägde Lindhagen stort personligt inflytande och auktoritet inom vänsterriktningen och i vissa lägen fördes han fram som dess spjutspets. Efterhand som utvecklingen både i Sverige och på det internationella planet framtvängde mer pregnanta ställningstaganden blev den taktiska alliansen mellan den revolutionära vänstern och Lindhagens radikala humanism ohållbar och helt följdriktigt brast också banden mellan dem.

Den socialdemokratiska vänstern före 1917 var alltså en diffus och sammansatt företeelse som hölls ihop av trycket från den dominerande högerriktningen. Själva splittringen inom det socialdemokratiska partiet är en lång och utomordentligt komplicerad historia, där det taktiska spelet mellan och inom de skilda riktningarna är helt omöjliga att teckna i en sån här översiktlig framställning. Istället får vi nöja oss med att konstatera några av dess avgörande drivkrafter och hur de båda fraktionerna reagerade på dessa.

Stridens grunddrag och tillspetsning

Vänsterriktningen betraktade det socialdemokratiska partiet mera som en rörelse bestående av flera inom arbetarklassen företrädna uppfattningar än som ett enhetligt parti. Denna inställning förklarar mycket av vänsterns försonliga attityd mot riksdagsgruppens och partiledningens flagranta kränkningar av dess integritet. Ett typiskt utslag av denna vänsterns syn på partiet utgör dess agerande gentemot anarkisterna inom partiet, som den i sin agitation hade bidragit till att helt pulvrисera men som den ändå önskade behålla inom partiets ram, när frågan om formell uteslutning väl drevs till sin spets. Den ambivalens som man kanske tycker

sig kunna iaktta i ungdomsförbundets yttre uppträdande bottnar i denna bild av det socialdemokratiska partiets struktur.

Högerriktningen däremot önskade inte se partiet som en rörelse innefattande skilda riktningar, utan önskade en enhetlig organisation med en grundläggande enhet i teoretiska och politiska frågor. Dessa olika utgångspunkter i synen på partiet och dess uppgifter drev självfallet fram motsättningar mellan vänster och höger i frågor som gällde organisation och intern demokrati. Denna problematik tillspetsades naturligtvis ytterligare genom vänsterns politiska radikalism och större aktionsvilja. Ständigt och jämt kolliderade de båda riktningarna till följd av att vänstern även utåt agiterade för en politik som den dominerande högerriktningen antingen ville förtiga eller direkt undertrycka. Vänstern krävde rätten att gå emot den egna organisationen och dess majoritet och när denna slog tillbaka genom att avkräva lojalitetsförklaringar och till sist genom att i stadgan förbjuda brott mot partidisciplinen blev situationen ohållbar. Den paragraf som högern ville införa i partistadgan skulle omintetgöra vänsterns självständighet och för alltid döma den till underkastelse. Munkorgsstadgan som paragrafen döptes till blev en av de direkta sprängningsorsakerna. Denna organisatoriska motsättning utgjorde så att säga ramen för striden. Den tillspetsades i samma takt som de rent politiska motsättningarna skärptes och den blev en direkt brytningsorsak i och med att de båda sidornas politiska ställningstagande blev oförenliga.

En annan fråga, fast av politisk karaktär, där vänster och höger skilde sig fundamentalt rörde förhållandet till liberalismen. För den högersocialdemokratiska linjen hade möjligheten av samarbete med liberalerna blivit en politisk kardinalfråga. Anledningen till det bestod givetvis i att högerns hela strategi just syftade till att med den parlamentariska makten som instrument styra samhället emot en socialistisk utveckling. För att det överhuvudtaget skulle kunna bli möjligt fordrades en röststrätsreform som gav en rättvisare representation åt arbetarklassen och socialdemokratin i riksdagen. En sådan reform kunde emellertid inte uppnås med mindre än stöd från något av de borgerliga partierna, eftersom just den orättvisa representationen förhindrade socialdemokratin från att på egen hand nå parlamentarisk majoritet. Liberalerna var den enda organisation inom den borgerliga sfären som klart deklarerat sin anslutning till den representativa demokratin och parlamentarismens principer och till den ställde också socialdemokratin sina förhoppningar. Frågans vikt framgår av det förhållandet att den var nyckeln i hela den reformistiska strategin. Utan en seger i dessa avseenden skulle reformismen förvandlas till en politikens patetiska Sisyfos.

Vänsterns syn på liberalismen var givetvis en annan eftersom dess värdering av den parlamentariska kampen var annorlunda, vilket i sin tur var en följd av att dess långsiktiga ambition var av den karaktären att den inte kunde förverkligas med parlamentariska medel. Den såg istället liberalismen som en fara för arbetarrörelsen, som en illusionens profet, vilken avsåg att begränsa arbetarklassens kamp till futiliteter och hålla den kvar inom ramen för det existerande samhället. Samtidigt uppfattade man också inom vänstern liberalismen som en svekfull och opålitlig allierad, som när som helst kunde vända sig mot arbetarklassen. Efterhand som partiledningens och riksdagsgruppens samarbete drevs längre blev klyftan mellan de båda ståndpunkterna omöjlig att överbrygga. Ur den konflikten reste sig nästa allvarliga splittringsfråga, nämligen den som rörde riksdagsgruppens ställning inom partiet. Som redan påpekats utgjorde riksdagsgruppen ingen formell instans inom partiet. Dess medlemmar valdes ju inte av partiets kader utan av folket i val. Visserligen utsåg partiet kandidaterna men själva avgörandet, invalet i riksdagen låg som sagt i andra händer. Det formella problemet om riksdagsgruppen var ansvarig inför partiet, eller sina valmän eller bådadera hade troligen aldrig fått någon aktualitet om det inte blivit så att riksdagsgruppen

utvecklades till högerriktningens starkaste fäste. Medan vänstern ville att partiet skulle kunna forma även riksdagsgruppens politik och tvinga den att följa kongressbeslut ställde sig högeravvisande däremot med hänvisning till argumentet att det inte lät sig göras med mindre än att partiets hela valmanskår inkorporerades i partiorganisationen. En sådan lösning var givetvis praktiskt ogenomförbar och därmed hade höger och vänster även på denna punkt hamnat i oförsonliga motsatsställningar.

Den fjärde viktiga frågan där höger och vänster omöjligen kunde förenas gällde inställningen till världskriget. Denna problemställning har redan berörts och det som behöver tillfogas är en kort redogörelse för den betydelse som antikrigsrörelsen ute i Europa fick för den svenska vänstern.

I och med krigsutbrottet och den andra Internationalens sammanbrott, började en rad oppositionella riktningar i Europa arbeta på upprättandet av en ny internationell sammanslutning av de grupperingar inom arbetarrörelsen som tagit ställning mot kriget. Framförallt gällde detta den bolsjevikiska fraktionen inom den ryska socialdemokratien. De oppositionella grupperingarna som var av skiftande ideologisk karaktär alltifrån rent pacifistiska organisationer till sådana som hävdade att kriget skulle vridas över till ett inbördeskrig mellan klasserna, sammanstrålade i Zimmerwald och gav åt sig självt namnet Zimmerwaldrörelsen. Den svenska vänstern deltog redan från början med stor aktivitet i detta arbete och kom därvid att starkt påverkas av Lenin och de ryska bolsjevikerna. De pacifistiska övertoner som utmärkt den svenska vänsterns antimilitaristiska förkunselse kritiserades starkt av Lenin som menade att det var illusioner som förhindrade ett medvetandegörande inom arbetarklassen om villkoren för en revolutionär omgestaltning av samhället. Det vore överdrivet att påstå att de pacifistiska tongångarna utsuddades under Zimmerwaldrörelsen, men det är helt uppenbart att det inflytande som utövades av Lenin inledde den förändring som vänstern senare genomgick på denna punkt. Deltagandet i Zimmerwaldrörelsen och det öppna ställningstagandet mot kriget och den officiella socialdemokratins patriotism förvärrade och infekterade relationerna mellan vänster och höger inom partiet mer än någon annan enskild fråga.

Sprängningen

Inför den 10 partikongressen i februari 1917 var situationen i partiet totalt polariserad. Högerriktningen hade bestämt sig för att åstadkomma en uppgörelse med vänstern och ställde därför ultimatum till ungdomsförbundet om garanterad lojalitet och underkastelse. I tre punkter sammanfattades partiledningens krav på ungdomsförbundet. Det skulle:

1. återkalla 1914 års ungdomskongress' ogrundade beskyllning mot den socialdemokratiska riksdagsgruppen att ha 'i väsentlig mån frångått partiets program';
2. återkalla beslutet från 1914 om särpolitik vid kommande riksdagsmannaval, samt
3. godkänna i oförändrat skick den s.k. enighetsresolutionen och därigenom förklara, att ungdomsförbundet är 'redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut'.

Kraven innebar inte bara en lojalitetsförklaring från vänsterns sida utan betydde i själva verket om de antogs ett förslavande av all opposition inom partiet. Det var oacceptabelt för oppositionen. Den vägrade krypa till korset och därmed var splittringen ett faktum. Därmed fanns för första gången i Sverige två arbetarpartier.

Det socialdemokratiska partiet sprängdes i en period som utmärktes av de kraftigaste sociala spänningar och klassmotsättningar som vårt land har genomlidit. Under hela kriget hade dyrtid och knapphet pressat arbetarklassen hårt. Under 1917 förvärrades situationen intill gränsen för det uthärdliga. Överallt rapporterades brödkravaller och hungerdemonstrationer. Kampen för rösträtt och elementära fri- och rättigheter accelererade snabbt och trycket i samhällskitteln närmade sig kokpunkten. Det borgerliga samhället var skakat i sina grundvalar, det socialdemokratiska partiet var genom sprängningen hårdare pressat än någonsin tidigare att åstadkomma en demokratisering av den svenska författningen. Om vårt land någonsin under modern tid upplevt ett revolutionärt läge så var det under några tillfällen 1917 och 1918. Det var mot bakgrund av den tilltagande oron och under det hotfulla intryck som den tyska revolutionen 1918 skapade som den svenska förstakammarhögern föll till föga och kapitulerade inför arbetarrörelsens krav på demokrati och parlamentarism. Författningsreformen i Sverige var inte bara en seger för arbetarrörelsen i sin helhet. Den betydde också en stor prestigesegev för den högersocialdemokratiska linjen, i den meningen att reformismens möjlighet till successiv förändring av samhället efter denna framgång tycktes många arbetare mer plausibel och framkomlig än tidigare.

Det nya partiet bildas

Det nya parti som bildades bestod som vi sett av ungefärligen tre ideologiska riktningar. Detta var redan det en källa till svårigheter och det skulle bli allvarligare genom den trend mot ökad centralism som blev bestående i det vänstersocialdemokratiska partiets utveckling. Denna centralisering hängde intimt samman med partiets anslutning till tredje Internationalen (Komintern) då denna bildades 1919. I själva verket är meningsskiljaktigheterna, partistriderna och splittringen inom den revolutionära rörelsen i Sverige under åren 1917-24 så fast sammanknutna med Kominterns och den ryska revolutionens centrala problematik att det är nödvändigt att betrakta dem i ett sammanhang.

Det vänstersocialdemokratiska partiet i Sverige deltog i Kominterns konstituerande kongress och stödde bildandet av en ny international från första början. Kommunistiska Internationalens politiska, teoretiska och organisatoriska principer bröt emellertid kraftigt emot flera av de ståndpunkter som den svenska vänstersocialdemokratin hade hävdat och som varit drivande i dess brytning med socialdemokratin. Vänstern hade bl.a. föreställt sig den politiska arbetarrörelsen just som en rörelse inrymmande olika riktningar. Denna inställning var helt främmande för Lenins och bolsjevikernas organisationsteori och det var denna som blev modell för Kominterns organisatoriska uppbyggnad. Redan här fanns alltså spänningar inom den svenska vänstern liksom mellan den och Internationalen.

Kominterns organisation

Kominterns organisation var således en tillämpning av Lenins partiteori, vilken vanligen kallas den 'demokratiska centralismen'. Utgångspunkten för den demokratiska centralismen ligger däri att det kommunistiska partiet skall vara proletariets förtrupp och bestå av de mest medvetna och avancerade elementen från den proletära klassen. För att partiet skall kunna genomföra sin uppgift, den socialistiska revolutionen, måste det oundvikligen organisera sig så att det kan tillämpa alla kampmetoder, såväl illegala som legala. Organisationen måste på en gång vara demokratisk och centralistisk. Demokratisk för att kunna motverka tendenser till byråkratisering och maktfullkomlighet och centralistisk för att ha effektivitet och slagkraft i kampen mot det borgerliga samhällets repressiva instrument och för att kunna genomföra sin politik konsekvent. Härav följer att inte alla kan få tillträde till partiet, utan endast de som uppfyller vissa bestämda krav såsom arbetsplikt och disciplin. Genom stränga inträdes- och

disciplinkrav utestängs alltför stor principiell oenighet och en preliminär plattform för diskussioner kan etableras. Diskussionen inom partiet är tillåten intill dess beslut har fattats, men då måste minoriteten böja sig för majoriteten och utföra de beslut som kommit till stånd. Dessutom måste underordnade organ böja sig för överordnade. Genom att uppställa dessa krav blir i realiteten alla organisationens medlemmar yrkesmässigt sysselsatta med revolutionär verksamhet.

Kominterns organisatoriska form kom att uppbyggas efter mönster av det bolsjevikiska partiets praktik och den demokratiska centralismens principer. De nationella partierna blev sektioner i världspartiet och världskongressen blev organisationens högsta beslutande organ. Mellan kongresserna uppbars denna auktoritet av exekutivkommittén (EK) som tillsattes av kongressen och bestod av representanter från de mest betydande partierna. Mera specifikt betydde den demokratiska centralismen i Komintern att de beslut som fattades antingen av kongressen eller av exekutiven var bindande för de olika sektionerna. Vid kongresserna fastlades de politiska och taktiska riktlinjerna för den kommande perioden. Inom ramen för dessa principer fick sedan de nationella sektionerna göra sådana avvikelser i sin politik som den specifika situationen i vilken de arbetade fordrade. Det är emellertid uppenbart att EK efterhand fick ett allt större inflytande över de olika partierna framförallt på grund av att kongresserna endast mycket allmänt kunde dra upp riktlinjerna för det kommande arbetet. EK följde också mycket noggrant verksamheten i de olika sektionerna genom de ständiga rapporter som lämnades dit, bl.a. skickades alla protokoll från de olika partiernas centrala organ till EK. Vid Kominterns andra kongress fastställdes de allmänna krav som en organisation måste uppfylla för att vinna anslutning till Internationales. Dessa villkor som kallades de "21 teserna" innebar en långtgående centralisering, vilket medförde att flera grupper inom de olika sektionerna som anslutit sig vid Kominterns grundande lämnade organisationen. Alla de tre följande kongresserna ökade centraliseringen genom att ge EK större befogenheter att företa ingrepp i de nationella sektionernas arbete. Efter den 5:e världskongressen 1924 förstärktes denna tendens ytterligare genom att ingen kongress inkallades under de följande fyra åren. Under mellanperioden skedde stora förändringar både inom EK och i de nationella partierna utan att någon kongress vare sig initierade eller godkände dem.

Den politiska utvecklingen inom Komintern fram till 1921

När Komintern bildades 1919 gjordes det i förvisningen att revolutionen i Europa var nära förestående. Denna inställning grundades i första hand på den framgångsrikt genomförda ryska revolutionen, men också på det allmänna krisläge som rådde i hela Västeuropa efter kriget. Genom kriget hade frågan om revolutionen i Europa ställts på dagordningen, men den politiska utvecklingen i Europas industrialiserade länder bringade emellertid inte det allmänna krisläget till en sådan tillspetsning som de ryska bolsjevikerna hade förutsett. Istället slogs revolutionsförsöken ned. Spartacusresningen i Tyskland slutade med att de båda främsta ledarna för den kommunistiska rörelsen – Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg – mördades. I Finland besegrades 'de röda' i inbördeskriget och det ryska försöket att bispringa de polska revolutionärerna genom militär intervention misslyckades.

Den serie nederlag för de olika kommunistpartierna som perioden från 1919 till 1920 inneburit medförde en skärpning av motsättningarna inom dessa partier. Periodens offensiva politik hade framtvingat en uppgörelse med de pacifistiskt inriktade grupper som på grund av andra Internationales politik under kriget anslutit sig till Komintern. De stora delar av centern inom den internationella arbetarrörelsen som Komintern vunnit på grund av den auktoritet bolsjevikpartiet erhållit efter den ryska revolutionen kom under denna offensiva

period och genom den hårdare disciplinära åtstramning som de 21 teserna innebar att lämna världspartiet.

Italienska och tyska partikriserna 1921

Det italienska socialistpartiet, som varit ett av de största partierna som anslutit sig till Internationalen drabbades hårt av de motsättningar som den offensiva politiken framkallade inom de nationella sektionerna. I det italienska partiet fanns stora grupper, som egentligen hade ganska lite gemensamt med den inom Komintern dominerande leninistiska strategin för revolutionen. De latenta motsättningarna trädde i dagen vid partikongressen 1921 där de 21 teserna skulle antas eller förkastas. När dessutom representanterna från EK ställde krav på omedelbar uteslutning av partiets högerfraktion som leddes av Turati och Modigliani var partisprängningen oundviklig. Exekutivrepresentanternas agerande under kongressen medförde emellertid att också partiets center – den största fraktionen lämnade Komintern. Den vänster som återstod och som bildade Italiens Kommunistiska Parti blev emellertid inte heller vad Internationalens ledning hade väntat sig. Teoretiskt hörde den flygeln närmast hemma i den europeiska ultravänsterriktningen och under Kominterns stundande defensiva period blev det italienska partiet ånyo en problematisk historia.

Den italienska partisprängningen var den första där Kominterns makt över de nationella sektionerna klart framträdde. På somliga av ledarna inom övriga partier gjorde den italienska frågans lösning ett negativt intryck. Det gällde framförallt ledarskiktet inom det tyska partiet, Paul Levi och Klara Zetkin. Båda hade tillhört vänsterfraktionen inom andra Internationalen och inom den tyska socialdemokratien. Levi som varit närvarande vid det italienska partiets kongress hade redan då agerat mot exekutivens representant Rakosi och därmed brutit mot disciplinen i Komintern. Exekutiven krävde av centralkommittén i det tyska partiet att den skulle fördöma Levis hållning i den italienska frågan, vilket också skedde med påföljd att Levi lämnade partiledningen tillsammans med fem andra.

Läget i Sovjetunionen

Under inbördeskriget i Sovjetunionen hade bolsjevikerna organiserat landets ekonomi i en kollektiv ram, den s.k. 'krigskommunismen'. Detta system utmärktes av att regeringen hade fullständig kontroll över produktionen inom såväl jordbruk som industri. Kontrollen över jordbruket upprätthölls genom ett statligt upphandlingsmonopol och genom spannmålsrekvisitioner. Industrin kontrollerades genom att den var i statlig ägo. Ur den marxistiska teorins synpunkt var emellertid krigskommunismen endast ett övergångsskede. Bondeklassen ägde själv sin jord och brukade den efter egna behov istället för efter en central plan. Det privata ägandet till jorden tenderade trots alla regler och förordningar att utbilda ett kapitalistiskt produktionssätt, med småproduktion för lokalt begränsade marknader som främsta kännetecken. Eftersom jordbruket led av dessa båda inriktningar, dels produktion för egna behov, dels produktion för lokala marknader kunde det statliga upphandlingsmonopolet inte få fram tillräckligt med livsmedel för täckandet av de större industricentras behov. Detta otillfredsställande läge inom den ryska ekonomin var en direkt följd av landets låga utvecklingsnivå vid revolutionen och den ökade utarmningen som skett under inbördeskriget. Den industriella sektorn utgjorde en blygsam del av landets näringsliv och arbetarklassen som vid revolutionen torde ha uppgått till c:a 5 miljoner av en befolkning på 150 var koncentrerad till ett fåtal centra och hade dessutom decimerats kraftigt under inbördeskriget. När kriget var över 1921 trädde detta för sovjetstaten fundamentala problem i dagen på en rad områden.

Å ena sidan var det nödvändigare än någonsin att behålla böndernas stöd – ett stöd som bolsjevikerna erhållit just genom löftet om jord, å andra sidan var det lika nödvändigt att

tillgodogöra sig jordbrukets överskott för att ackumulera det kapital som krävdes för industrialiseringen. För de ryska kommunisterna hade lösningen på detta problem bestått i hypotesen om en revolutionär utveckling i Västeuropa vars kapitalistiska stater nått en sådan utvecklingsnivå av produktivkrafterna att de kunde bära både sin egen expansion och en industrialisering av sovjetstaten. De revolutionsförsök som hade gjorts hade dessvärre alla lidit nederlag.

Dilemmat skärptes ytterligare genom att frågan om en defensiv eller offensiv politik på det internationella planet fogade sig till de nationella problemen. En fortsatt satsning på en revolutionär utveckling i Västeuropa skulle medföra att svårigheterna ackumulerades inom Sovjetunionen, kanske till den grad att de skulle bli olösliga om den internationella revolutionen uteblev. En defensiv i Sovjetunionen måste likaså få konsekvenser i Kominterns politik, annars skulle det som vanns i inre trygghet och rehabilitering förloras genom ökat tryck från den fientligt sinnade europeiska kapitalismen. Situationen tillspetsades snabbare än bolsjevikerna tänkt sig. I februari 1921 blev bristen på spannmål och livsmedel akut i industristäderna. Bristen på förnödenheter resulterade i strejker från arbetarnas sida. I Petrograd förvärrades situationen genom att garnisonen i Kronstadt anslöt sig till arbetarna och formulerade ett program som angrep kommunistpartiets monopolställning i statsapparaten, krigskommunismen, samt krävde nya val i sovjeterna – basen för kommunistpartiets makt. Situationen för regeringen blev ohållbar. Samtidigt som Kronstadttupproret krossades militärt beslöt sig bolsjevikerna för reträtt. Den nya ekonomiska politiken (NEP) formulerades och genomfördes omedelbart. Spannmålsrekvisitionerna slopades och istället infördes en progressiv naturaskatt. Likaså slopades det statliga upphandlingsmonopolet och en fri marknad skapades. Dessa åtgärder innebar en reträtt. Man uppnådde en situation där livsmedelsöverskottet frigjordes och kunde utnyttjas för konsumtion i industricentra, men på längre sikt löste NEP inga av bolsjevikernas grundläggande problem. På landsbygden favoriserades stor och mellanbönder av den fria marknaden. Småproduktionen stimulerades, jordräntan ackumulerades privat och en social stratifiering på landsbygden framträdde allt tydligare. NEP innebar ett steg tillbaka till kapitalistiska förhållanden. Hur allvarlig situationen var för bolsjevikerna framgår av att Lenin i ett tal vid den 4:e kominternkongressen 1922 karakteriserade den som Sovjetrysslands 'allra största politiska kris'. Den nya ekonomiska politiken framkallade en opposition från en inom det ryska partiet redan etablerad kritisk riktning, den s.k. arbetaroppositionen. Mot partiledningen hävdade denna opposition att NEP på sikt drabbade arbetarna och favoriserade bönderna och att partiet därigenom höll på att förlora sin proletära prägel. De motsättningar som kom till uttryck i den debatt som därpå följde var i själva verket preludiet till den partistrid som under 20-talet hotade att slita sönder det ryska partiet och kraftigt medverkade till striderna inom Internationalen med åtföljande kriser och splittringar inom de nationella sektionerna.

Tyska revolutionsförsöket 1921

Strax efter Kominterns uppgörelse med Paul Levi anlände en ny grupp från exekutiven. Huruvida den hade några formella uppdrag från EK eller handlade på eget initiativ är höljt i dunkel. Hur som helst agerade gruppen som om den ägt formella direktiv från Internationalens ledning. Det lyckades den att övertyga det tyska partiets centralkommitté om nödvändigheten av att utnyttja landets krisläge för revolutionär aktion. Att den ryska krisen var orsak till både gruppens agerande och dess framgång när det gällde att övertyga den tyska partiledningen verkar troligt. KPD:s revolutionsförsök i mars 1921 misslyckades emellertid fullständigt och blev för de ryska bolsjevikledarna ännu ett indicium på att den revolutionära efterkrigs vågen hade ebbat ut. Den redan tidigare detroniserade Levi som häftigt angripit den

offensiva politiken som Béla Kun framtvungat uteslöts för gott ur KPD samtidigt som Kun blev hårt kritiserad vid den efterföljande tredje världskongressen.

Splittringen inom det svenska partiet

Redan 1920, tre år efter brytningen med det socialdemokratiska partiet, stod det klart att det nya vänstersocialdemokratiska partiet befann sig i en kris som endast kunde lösas genom en klyvning. Det som orsakat krisen var helt enkelt anslutningen till tredje Internationalen. För en del av partiet 'hade denna anslutning varit oproblematiskt, nämligen den av Höglund-Ström ledda marxistiskt influerade fraktionen. För de andra riktningarna som i än högre grad präglades av humanistiska, pacifistiska och antibyråkratiska uppfattningar var inträdet i Internationalen ett tvivelaktigt steg. Än svårare blev det i och med att Internationalens andra kongress 1920 antog ett punktprogram omfattande 21 teser vilka skulle utgöra grundvalen för Internationalens politik och som varje medlemsparti ovillkorligen måste godkänna och omfatta för att få inträda eller kvarstå i Komintern. Punkterna var direkt riktade mot de stora grupper av arbetarrörelsens center som i kraft av den auktoritet som ryska revolutionen skänkt åt Komintern, dragits till organisationen utan att därför egentligen ha så mycket gemensamt med en leninistisk revolutionsteori. För bolsjevikerna framstod det nu som centralt att om Internationalen skulle kunna fullgöra sina revolutionära ambitioner så måste dessa element ut ur organisationen. Därför krävde de 21 teserna uttryckligen att centern skulle avlägsnas ur de kommunistiska partierna och det var i enlighet med det kravet som EK-representanterna vid den italienska partikongressen hade framtvungat det partiets klyvning.

För de mera antibyråkratiskt orienterade vänstersocialisterna i Sverige framstod dessa mått och steg inom Internationalen som en centralisation och munkorgsstadga som vida överträffa de den de hade lämnat socialdemokratin för att undslippa. Också på en del andra punkter hade de mer humanistiskt orienterade krafterna inom partiet drabbats av besvikelse inför de ryska bolsjevikernas agerande på den internationella arenan. Så hade man exempelvis ställt sig skeptisk mot invasionen i Polen liksom också mot det handlingssätt som uppvisats vid Revalupproret. Dessa handlingar var frukterna av en överdriven centralisation, menade man. Inträdet i Internationalen hade beslutats redan innan de 21 teserna hade tillkommit och därför lät man partiet ta ställning till dessa genom ett referendum. Omröstningen visade att det fanns en klar majoritet för att acceptera anslutningen och vid kongressen i mars 1921 formaliserades beslutet samtidigt som den vänstersocialistiska riktningen utträdde. Trots att majoriteten för anslutning varit stor betydde klyvningen en kraftig åderlåtning av partiets resurser. Partiet förlorade c:a 6000 medlemmar, 160 kommuner, två tidningar samt två hela partidistrikt och så naturligtvis en illusion.

Det allvarligaste med splittringen 1921 var emellertid inte dessa förluster utan det förhållandet att avlägsnandet av centerriktningen inom partiet på intet sätt betydde att man uppnått större homogenitet inom kadern, snarare innebar klyvningen att motsättningarna flyttades upp ett slag och fokuserat den gemensamma plattform som varit avsikten.

Tredje världskongressen

Den svåra inre situationen i Sovjetunionen tillsammans med debaclet i Tyskland blev de båda faktorer som avgjorde bolsjevikernas ställningstagande för den defensiva kursen nationellt och internationellt. Den nya politiken slog igenom på den tredje världskongressen sommaren 1921. Dess beslut desavouerade hela den tidigare taktiken som gått ut på direkt kamp om makten under parollerna 'Proletariatets diktatur' och 'Sovjetmakt'. Klarast kom omsvängningen till uttryck i Trotskijs tal vid kongressen: 'På den tiden (1919), sade vi till oss själva: "Det är en fråga om månader". Nu säger vi: "Det är kanske en fråga om år". (Carr E.

H., *The Bolshevik Revolution 1917-23*, vol. 3, sid 385).' Också den sidan av den offensiva politiken som tagit sig uttryck i en oförsonlig kamp mot de reformistiska partierna i andra Internationalen förändrades och nedtonades. Linjen att splittra de stora masspartierna inom Komintern för att den vägen skapa seriösa och homogena kommunistpartier och som manifesterats i bl.a. den italienska och svenska frågan övergavs. Omsvängningen uttrycktes framförallt av Lenin som sade: 'Vår första åtgärd vara att skapa ett verkligt kommunistiskt parti för att veta med vem vi talar och för vem vi kan hysa fullkomligt förtroende. 1: a och 2: a kongressens paroll var: "Ned med centristerna" ... Sedan man organiserat sig i ett parti består nästa steg i att lära sig förbereda revolutionen. I många länder har vi inte lärt oss hur vi skall behärska ledningen.' (Lenin V. I., Saml. i Urval, sid 309) Alla tendenser till ytterligare sprängningar av partierna motarbetades omsorgsfullt. De amerikanska och engelska partierna varnades uttryckligen för att bli sekter och stridigheterna inom det tyska partiet lappades ihop så gott som möjligt. Exekutiven var mån om att begränsa marsfiaskot till uteslutningen av Levi. Den nya defensiva politiken proklamerade inte enhetsfronten öppet. Den fördes in under mellanperioden till den 4: e kongressen, men själva det politiska innehållet i en sådan taktik fördes fram redan 1921. Parollen 'Till massorna' myntades och taktiken i kampen mot socialdemokratin blev att via den dagliga kampen för de små och näraliggande kraven exponera dess reaktionära karaktär. Men för att göra det skulle det bli nödvändigt att gå samman med dem i enskilda begränsade frågor. Den nya taktiken som förespråkades av Lenin och Trotskij mötte på stark opposition från flera grupper inom Internationalen, trots den modesta utformning som linjen gavs. Denna försiktighet i uttryckssättet som präglade debatten och resolutionerna ledde till en rad tolkningsproblem. En del menade att den framförallt var ett trick för att avslöja socialdemokratin, medan andra tog den allvarligt och sökte åstadkomma samarbete och resultat. Åter andra kunde inte förlika sig med den i någondera tappningen. Det nyligen splittrade italienska partiet kunde inte acceptera att börja ett samarbete med de riktningar som det bara några månader tidigare hade uteslutit som socialförrädare. Så gott som alla europeiska partier ställdes i någon mån inför samma problem. Varför skulle man samarbeta med socialdemokratin vars opportunism och förräderi varit den drivande kraften till att bilda en helt ny international? Ur dessa motsättningar framväxte och utkristalliserade sig de olika grupperingar inom Internationalen som sedan under hela 20-talet skulle bekämpa varandra såväl inom de nationella sektionerna som inom Komintern som helhet, och vars taktiska steg och politiska linjer förlänar Internationalens politik en på ytan kaotisk och motsägelsefull bild.

Utvecklingen inom det ryska partiet

Inom det ryska kommunistpartiet (RKP) förmärktes samma förvirring beträffande enhetsfrontspolitikens mål som i de andra stora partierna. För RKP:s del förstärktes oklarheten och motsättningarna av att partiet innehade regeringsmakten i Sovjetunionen och betraktade denna som en nyckelposition i den världsrevolutionära kampen. Liksom NEP på det nationella planet betydde en återhämtning och ett tillvaratagande av vad som redan vunnits betydde enhetsfronten en uppbromsning på det internationella planet. Den gav frihet åt de ryska kommunisterna att säkra sin maktställning inom Sovjetunionen genom koncessioner till utländska kapitalistiska företag och genom att sluta fördrag som reglerade deras relationer med Europas borgerliga regimer. Dessa strävanden kom till uttryck i försöken att nå överenskommelser med ententens stater – segrarmakterna i första världskriget. Vid Genua-konferensen på våren 1922 stod det emellertid klart att dessa strävanden lidit bakslag och att en sådan överenskommelse inte stod att nå inom överskådlig framtid. Istället lyckades det Sovjetregeringen att åstadkomma ett fördrag med världskrigets förlorare Tyskland – det s.k. Rapallofördraget. Genom fördraget enades de båda staterna i ett fördömande av Versaillesfreden och dess konsekvenser. I samma anda av defensiv och reträtt sökte man

åstadkomma en gemensam plattform med andra Internationalen och den s.k. 2 1/2 Internationalen – en sammanslutning av centristiska organisationer mittemellan andra och tredje Internationalerna. Dessa förhandlingar ledde även de till misslyckanden och det enda som skedde var att andra Internationalen absorberade sin centristiska motsvarighet. I detta avseende ledde alltså reträttpolitiken motståndarsidan till konsolidering och förstärkande. Likaså var framgångarna när det gällde att locka till sig utländska företag obefintliga. Ännu sex månader efter den första appellen hade fortfarande inget bolag inlåtit sig på mer än preliminära förhandlingar.

För de nationella sektionerna innebar den defensiva politikens proklamerande att de interna motsättningarna skärptes. Tredje världskongressens beslut hade fattats med stöd från en dominerande högerriktning inom de nationella sektionerna och mot en opposition framförallt bestående av ultravänster. Ultravänstern hade sin styrka i första hand i det tyska partiet där de företrädades av ledarna för partiorganisationen i Berlin, Maslow och Ruth Fischer. Högerriktningen var emellertid stark nog att motstå ultravänsterns attacker. Vid det tyska partiets kongress var både Maslow och Fisher isolerade.

Fjärde världskongressen

Ultravänsterns nederlag vid världskongressen 1921 utplånade ingalunda riktningen. Den bidade sin tid, trots att Kominterns defensiva politik blev alltmer accentuerad. I december 1921 proklamerades enhetsfronten formellt. Vid den fjärde världskongressen 1922, som för övrigt var den sista Lenin bevisade togs ytterligare steg åt höger i det Trotskij i sitt tal fastslog: 'Vi måste erövra förtroendet hos den överväldigande majoriteten av arbetarna. Detta kan och måste uppnås genom kampen för övergångskraven och under den allmänna parollen om proletär enhetsfront.' (Trotskij L., *The First 5 years of the Comintern*, vol. 2, sid 260). Likaså blev den resolution i taktik- och organisationsfrågan som tredje världskongressen antagit hårt kritiserad av Lenin som betecknade den som: ... alltför lång, den innehåller mer än 50 paragrafer. Sådana saker orkar utlänningarna vanligen inte läsa igenom. För det andra begriper ingen utlänning den ... just därför att den är alltför rysk.' (Lenin V. I. Saml. i urval, 17:e bandet, sid 359). Tvärtemot Lenins kritik av resolutionen fattade fjärde världskongressen beslut i organisationsfrågorna som medförde skärpt centralisering inom Internationalen. Bl.a. beslöts att partierna inte fick utnyttja bundna mandat i Kominterns organ – ett beslut som skulle få stor betydelse i den stundande partistriden i SKP. I allt väsentligt innebar fjärde världskongressens beslut en konsolidering av den defensiva kursen. Under det påföljande året 1923 inträffade emellertid flera händelser på den internationella arenan som framtvängde tvära omkastningar i Kominterns taktiska och politiska linje.

Den ryska partistridens uppkomst

Inom det ryska partiet hade redan under 1922 en kritisk riktning börjat framträda. Oppositionen som grupperade sig kring Trotskijs person riktade kritik mot 'Planlösheten i NEP', 'Behandlingen av de nationella minoriteterna', 'Demokratin inom partiet'. Dessa centrala frågor gav från början striden ett stort allvar, den rörde den socialistiska statens framtid och världsrevolutionens perspektiv. Genom Lenins sjukdom (1922) och död (januari 1924) skärptes striden ytterligare. Så länge Lenin levde och det fanns en möjlighet att han skulle återvända till de politiska uppgifter han hade haft före sin sjukdom, var han den obestridde ledaren i partiet. Men i och med hans död stod det klart för de stridande grupperingarna att frågan om makten och ledningen över partiet definitivt stod på spel. Striden fick till resultat att ett triumvirat bestående av Zinovjev, Kamenev och Stalin grep makten i partiet och Trotskij fick vidkännas det första i den serie nederlag som slutade med hans landsförvisning 1929. Gruppen kring Trotskij bestod framförallt av Radek, Preobrazjenskij och Pjatakov. De

första sonderingarna i striden hade skett redan före den 4:e världskongressen men den fann sig då på ett alltför tidigt skede för att den skulle ha någon synbar inverkan på Kominterns politik. Den fick desto större konsekvenser när den i tillspetsad form slog igenom på den 5:e världskongressen. Detta i sin tur berodde i hög grad på den politiska utvecklingen i Europa och återverkningarna av denna utveckling inom de nationella sektionerna.

Det tyska nederlaget 1923

Under 1923 genomgick det politiska läget i Tyskland en hastig tillspetsning genom den franska ockupationen av Ruhr-området. Situationen gav upphov till en galopperande inflation med åtföljande nationell politisk och ekonomisk kris. Både den tyska och ryska partiledningen liksom Internationalens ledning, med några få undantag betraktade situationen som sällsynt gynnsam för revolutionär aktion. Den tyske partiledaren Brandler reste till Moskva för att få råd inför de stundande striderna som han öppet tillstod att han kände sig inkompetent att leda. Överläggningarna i Moskva resulterade trots Brandlers osäkerhet och ambivalens i att det tyska partiet skulle göra förberedelser för en väpnad resning. Karl Radek som var Kominterns expert på 'tyska frågor' skickades för att bistå partiet med råd och t.o.m. ta ledningen om så fordrades. Utvecklingen av det tyska revolutionsförsöket visade emellertid att vare sig partiet eller dess ledning var vuxen de krav som en väpnad resning ställde. Partiet var oförberett och obeväpnat (vilket torde vara utomordentligt olämpligt i ett sådant läge). Efter en rad ambivalenta åtgärder lät partiledningen inställa den planerade framstöten mot makten i samhället, men inte heller denna åtgärd präglades av tillräcklig beslutsamhet. I Hamburg fick partiorganisationen inte i tid meddelandet om att aktionerna hade inställts, utan där kämpade arbetarna isolerade under tre dagar, tills budskapet nått dem. Kontentan av det tyska upprorsförsöket blev ett svidande fiasko av betydligt större dimensioner än 1921 års revolutionsförsök. Det avslöjade betydligt smärtsammare att läget inom de kommunistiska partierna trots avspjälkningen av centern, präglades av handfallenhet, splittring och desorganisation, liksom att partierna och då framförallt det tyska, som var internationalens största, knappast var i stånd att mobilisera arbetarklassen till någon kraftfull kamp. Tydligare kunde inte Kominterns misslyckande att bryta reformismens grepp över Europas arbetarklass ha illustrerats. Flera faktorer bidrog till det tyska partiets nederlag 1923:

1. Partiets splittring i en höger- och en vänsterfraktion, där högern underskattat lägets möjligheter till revolutionär aktion, medan vänstern framförallt överdrivit partiets styrka och slagkraft. Denna motsättning framtvängde partiets ambivalens i kampen.
2. De båda rådgivarna som sändes från Kominterns exekutiv för att bistå partiet, bedömde också de läget, både rent objektivt och inom partiet som föga hoppfullt.
3. Den sedan ett par år tillbaka genomförda enhetsfrontpolitiken hade av partiet tolkats på ett sätt som gjort det odugligt för en offensiv taktik.
4. Partiet hade knappast försökt genomföra revolutionsförsöket om inte hela den ryska partiledningen plus Internationalens ledning pressat det dithän.

Men inte bara det tyska partiet hade drabbats av nederlag. I Italien hade arbetarrörelsen lidit ett nederlag mot de fascistiska krafterna som skulle bli avgörande för flera årtionden framåt. I Bulgarien hade likaså en reaktionär militärkupp ägt rum till vilken det bulgariska partiet först, av någon outgrundlig anledning, proklamerat sig neutralt, men efter direkt order från EK gjorde partiet ett fruktlöst försök att störta den nya regimen genom en motkupp. Denna

iscensattes alltför sent och slogs ned. Det bulgariska partiet tvingades under jorden och dess ledare gick i exil.

I Polen hade liksom i Tyskland året 1923 fört med sig stora ekonomiska svårigheter med en stark inflation som främsta symptom. Situationen gav upphov till stora missnöjesmanifestationer, vilka partiet av olika omständigheter inte var kapabelt att leda. Missnöjet växte emellertid mot slutet av året till ett veritabelt folkuppror som dessvärre slogs ned på några dagar. Partiets handfallenhet inför utvecklingen fick inte lika katastrofala följder för situationen i Polen som det tyska partiets missgrepp fått för utvecklingen i Tyskland. De snarlika erfarenheterna från det tyska och polska fiaskot medförde dock att det polska partiet visade klara sympatier för den ståndpunkt Brandler och den övriga partiledningen i Tyskland intog.

Den serie nederlag som drabbade den kommunistiska världsrörelsen under 1923 fick allvarliga konsekvenser inom Komintern. Förvirringen som följde på misslyckandena drev i dagen de latent motståndningar som sedan gammalt fanns i de olika sektionerna. Omfattningen av de strider som utbröt ökade naturligtvis genom att Internationals ledning också var offer för samma oenighet. Dess ordförande, Zinovjev var främste förespråkare för en av sidorna i konflikten. Över striden kastades också den alltmer tillspetsade ryska partikonflikten sitt återsken. Denna kom under hösten 1923 och våren 1924 att knytas samman med de andra stridsfrågorna i Internationalen och därvid spela en viktig roll för de förändringar i politik och taktik som genomfördes vid den 5:e världskongressen.

Den ryska partistridens återverkningar inom Kominterns övriga sektioner

Det franska partiet skakades under denna period av häftiga strider som var nära förknippade med den ryska partistriden. Flera av partiets ledande gestalter bl.a. Boris Souvarine, som var medlem i Kominterns exekutiv, och som väl kände till de interna ryska förhållandena hade tagit ställning för Trotskij. Detta ställningstagande tillsammans med en del kritik mot en alltför hård centralism inom det franska partiet drev Souvarine i en skarp motsättning till ledningen i partiet. När Souvarine dessutom publicerade Trotskij's mot den officiella ryska partilinjen riktade pamflett 'The New Course' utslöts han ur det franska partiet och därmed också ur Internationalen.

I samtliga kontinentala partier spelade den ryska partistriden en viktig roll under våren 1924. Ungefär samtidigt med Souvarines opposition mot det franska partiets ledning, i december månad 1923, annonserade Radek, att för den händelse majoriteten av RKP:s centralkommitté skulle ta ställning mot Trotskij så skulle det medföra att både det franska och tyska partiet vände sig mot centralkommitténs majoritet. Stämningarna inom de olika sektionerna belyses också av det förhållandet att även det polska partiet klart uttalat skänkte Trotskij sitt stöd. Alla dessa händelser gjorde det klart för det styrande triumviratet i RKP att det inte var möjligt att segra i partistriden utan att ha tillförsäkrat sig stöd på det internationella planet. Parallellt med att denna insikt växte fram ökade, också pessimismen om utvecklingen i Europa, framkallad av de nederlag som de olika kommunistpartierna fick vidkännas. Dessa bakslag skapade också en klyfta i auktoritet och prestige inom Internationalen, där det framgångsrika RKP mer och mer fick en särställning. Till denna särställning bidrog naturligtvis också förhållandet att RKP:s problem gällde det socialistiska uppbygget – ett område där de övriga partierna saknade konkret erfarenhet. De problem som däremot reste sig i dessa partiers väg var väl bekanta för RKP som dessutom hade löst dem på ett framgångsrikt sätt i den ryska revolutionen. Klyftan i kompetens och kapacitet diskvalificerade på förhand den opposition som partierna eller delar av partierna förde fram mot utvecklingen i Komintern.

Triumviratets taktik i kampen mot Kominterns oppositionella grupper

Det är alltså uppenbart att det runtom i de olika sektionerna inom Komintern fanns ett stöd för Trotskijgruppens politik och strategi. Hur pass omfattande detta stöd var är omöjligt att närmare uppskatta. För att eliminera det använde sig triumviratet i RKP av det faktum att det inom alla partierna fanns latent stridsfrågor och mer eller mindre utbildade fraktioner. Genom att spela ut dessa fraktioner mot varandra och därvid stödja den riktning som var beredd att stödja triumviratets politik, lyckades det dem att helt utradera Trotskijs anhängare inom Internationalen.

I de strider som följde undvek triumviratet att göra frågan om den ryska partikonflikten till någon huvudfråga. Istället tog man upp brister i partiernas arbete, disciplinfrågor eller aktualiserade gamla stridsfrågor mellan partiernas fraktioner. Som ett exempel kan nämnas att Souvarines utslutning ur det franska partiet inte motiverades med hans anslutning till Trotskijs linje, utan på grund av disciplinbrott mot Internationalen. Striden inom det tyska partiet som aktualiserades av oktoberresningen, kunde anknytas indirekt till den ryska partioppositionen genom att den tyska partiledningens och Radeks bedömning av läget stöddes av hela den ryska oppositionen. De misstag som Radek och den tyska partiledningen lastades för gjordes symptomatiska för en i grunden felaktig politik. Men inte bara de riktningar som explicit anslöt sig till Trotskij-oppositionen, utan också de som bara sökte bevara sin självständighet gentemot Kominterns växande inflytande utsattes för ungefär samma typ av manövrer. I det Tjeckoslovakiska partiet strävade ledningen efter att hålla sig neutral till den ryska partistriden. Inom partiet fanns emellertid en vänsteropposition som gällde en lång rad frågor men som fokuserades i inställningen till fackföreningspolitiken. Partiledningen med Smeral som främste företrädare hade haft Kominterns och exekutivens stöd under hela den defensiva perioden. Nu när uppgörelsen inom det tyska och ryska partiet accelererade var det omöjligt för Smeral att undvika att det tjeckoslovakiska partiet drogs med. Smeral insåg det ohållbara i den neutrala kursen och han drevs därav att öppet annonsera sina tvivel inför utvecklingen i Sovjetunionen. Vänstern inom partiet attackerade Smeral utifrån samma positioner som den tyska vänstern hade angripit Brandler och dessa attacker fick stöd från exekutiven. Smeral beskylldes av Zinovjev för att ha begått högeropportunistiska misstag och för att ha tillägnat sig Brandlers syn på enhetsfronten. Den press som partiet utsattes för resulterade i en kompromiss beträffande partiledningens sammansättning. Kompromissen innebar att vänstern inom partiet fick majoritet, vilket var detsamma som att den ryska linjen hade segrat och partiet tvingats in på triumviratets linje.

I de nordiska partierna hade det inträffat under 1923 att de norska och danska partierna hade splittrats och inom det svenska partiet gick stridens vågor höga. Den norska partisprängningen var en betydelsefull händelse inom Internationalen, framförallt p.g.a. att partiet var det sista av de masspartier som anslutit sig till Komintern 1919. Konflikten som ledde till splittring var både av organisatorisk och politisk art. Den dominerande riktningen inom partiet som leddes av Tranmael, hade i själva verket ganska lite gemensamt med Internationalens politiska och ideologiska linje. Tranmael-riktningen var snarare orienterad i syndikalistisk än kommunistisk riktning. Partiet var dessutom uppbyggt på samma sätt som det svenska socialdemokratiska partiet med facklig kollektivanslutning som bas. Denna organisatoriska struktur på partiet var utomordentligt otillfredsställande ur Kominterns synpunkt. Under 1922 ställde exekutiven upprepade krav på att det norska partiet skulle förändra sin organisatoriska struktur, samt byta sitt gamla namn, Arbeiderpartiet, till Norges Kommunistiska Parti. Dessa frågor tillsammans med ett politiskt program som utarbetats av Tranmael blev de utlösande faktorerna som bringade tvisten med Komintern till sin spets. Brytningen som skedde vid det norska partiets

kongress, hösten 1923, betydde att den överväldigande delen av partiets medlemmar följde Tranmael ut ur Komintern.

Kominterns femte kongress

Det var följaktligen mot bakgrund av en serie nederlag för den kommunistiska världsrörelsen och allvarliga inre stridigheter som Komintern avhöll sin femte kongress sommaren 1924. Denna kom också att bli en vändpunkt i Internationals politik och taktik. Vid en jämförelse mellan det politiska läget i Västeuropa vid den femte kongressen och det som rått vid de båda föregående, förefaller situationen befoga en fortsatt defensiv politik. De försök som gjorts i riktning mot en mera offensiv linje hade alla misslyckats, nederlaget i Tyskland 1923 såg nästan ut som en upprepning av nederlaget 1921, den 'Nya Ekonomiska Politiken' dominerade fortfarande i Sovjet. Trots dessa likheter i själva läget övergav Komintern i stort sett den dittillsvarande taktiken. Zinovjevs inledande exposé över utvecklingen sedan den senaste kongressen analyserade det allmänna politiska läget som en 'period mellan två revolutionära vågor'. Tyska nederlaget 1923 betecknades som det första uppsvingets nedgång, medan tendensen av politisk oro och ekonomiska fluktuationer togs som intäkt på ett nytt begynnande uppsving.

De kommunistiska partiernas agerande under den föregående vågen framställdes som en serie opportunistiska misstag. Vid den ryska partikongressen som föregått den femte världskongressen hade den trotskistiska oppositionen karaktäriserats som en högeravvikelse och en kvarleva av socialdemokratiskt tänkande inom partiet. På samma sätt betecknade Zinovjev de strider som förts inom Internationalen som huvudsakligen en kamp mot en högerlinje. Även i fortsättningen måste Internationalen framförallt bekämpa högerriktningen. 'Under detta år måste vi föra 90 % av vår strid mot dessa högeravvikelser. Jag tror att detta måste ske även på denna kongress. Jag tillstår från början att ju mer man studerar dokumenten från våra broderpartier, desto mera ser man att farorna från höger icke får underskattas, att de är större än vi föreställt oss.' (Zinovjevs hälsningstal på femte världskongressen.) Högerriktningens misstag hade kommit tydligast i dagen i dess tolkning av parollen om 'enhetsfront' och 'arbetar- och bonderegeringar'.

I dessa båda fall hade höger arbetat för allianser med de reformistiska rörelsernas toppskikt och inte insett att enhetsfronten var en metod att mobilisera massorna och avslöja ledarna. I motsats till denna tolkning som Zinovjev betecknade som en enhetsfront ovanifrån ställde han parollen om enhetsfront underifrån – med massorna mot ledarna. Vidare avfärdades socialdemokratin som 'bourgeoisins tredje parti' och följaktligen var tanken på en samlad arbetarregering med ett sådant parti som part otänkbart. I slutet av sitt inledningsanförande stannade Zinovjev vid några fall av disciplinbrott, bl.a. från det svenska partiets ledning: 'Vi har under den gångna tiden haft en del fall av disciplinbrott. Vi hade t.ex. sådana disciplinbrott från högersidan, som då Höglund stödde Tranmael och från vänster då Bordiga avböjde att mottaga mandat till parlamentet ehuru partiet och exekutiven krävde detsamma ... Jag säger öppet att om kongressen ej skaffar garantier för att liknande disciplinbrott icke återupprepas kan vi ej taga hela ansvaret på oss.' I fråga om centralismen och disciplinen rent generellt framförde Zinovjev en ståndpunkt som gick stick i stäv med den av Lenin på den fjärde kongressen deklarerade uppfattningen: 'Vår disciplin måste nu vara ännu mera skärpt än under Lenins livstid. Vi får ej se tillbaka utan måste blicka framåt och skapa ett världsparti, en internationell exekutivkommitté, ett internationellt ledande organ.'

Zinovjevs inledningsanförande på femte världskongressen innebar ett fullföljande av triumviratets taktik för att tygla Komintern och besegra den opposition som fanns. Taktiken

bestod i att indirekt sammankoppla alla olika slag av opposition som fanns under den diffusa beteckningen höger och frammana bilden av ett politiskt läge i den internationella klasskampen som så gott som automatiskt resulterade i högeravvikelse inom Internationalen. Den trotskistiska oppositionen i Sovjet hade i själva verket mycket lite gemensamt med den tyska Brandlerriktningen eller Zäta Höglunds anticentralistiska opposition. I Zinovjevs framställning blev de emellertid bara säregna variationer på samma tema, deras gemensamma nämnare kunde sammanfattas i en högeravvikelse. Grunden för detta utspel på världskongressen hade redan lagts på den omedelbart föregående ryska partikongressen som karaktäriserat partioppositionen som en socialdemokratisk avvikelse. I det svenska partiet utpekades exempelvis Fredrik Ström på samma sätt av Zinovjev: 'Ström är en slags godmodig farbror, men naturligtvis en socialdemokratisk sådan, detta är för oss ganska klart'. I kraft av den hårda partidisciplinen inom det ryska partiet hade dess opposition redan före kongressen berövats alla reella möjligheter att försvara sig i.o.m. att majoritetsriktningen försett dem med munkorg på världskongressen. Endast Radek hade fått speciellt tillstånd att lämna några personliga synpunkter på den tyska frågan. Att den sammanfattande benämningen höger på de olika riktningarna endast var delvis riktig framstår ännu klarare av det faktum att alla dessa olika nationella grupperingar vandrade skilda vägar inom politiken.

På femte världskongressen ställdes alla de stora stridsfrågorna på sin spets. Där fastställdes Internationalens linje i de centrala tvistefrågorna. Internationalen utredde och tog ställning i fraktionsstriderna som följt på de många nederlagen. Kongressen tillsatte speciella kommissioner för behandlandet av vissa nationella frågor, bl.a. den ryska och den svenska. Behandlingen av den ryska frågan resulterade i en resolution som fördömde den ryska partioppositionen samt de grupperingar i andra partier som tagit ställning för oppositionen. Också i behandlingen av den tyska frågan knöts oppositionen slutgiltigt samman genom att detta var den enda fråga där den ryska partioppositionen, via Radek, hade möjlighet att hävda sin ståndpunkt. Mot Zinovjevs uppfattning att läget karaktäriserades av ett nytt begynnande uppsving hävdade Radek att det tyska nederlaget verkligen hade betytt djupgående förändringar i kommunistpartiets stöd hos de breda massorna. Likaså gav han sitt stöd åt Brandler och försvarade den politik de gemensamt utformat under oktoberresningen i Tyskland. Han förordade också en fortsättning av den tidigare defensiva politiken och vidhöll uppfattningen att det kunde vara riktigt att under vissa omständigheter för en tid gå i allians med socialdemokratin och även ingå i regeringar med den. Radeks appeller förklingade emellertid ohörda av kongressen vars majoritet följde exekutivens linje.

Med den femte världskongressen avslutades en fas i Kominterns utveckling. De grupper som hyste en från RKP:s ledning avvikande mening i politiska, taktiska eller organisatoriska frågor led alla nederlag på kongressen om de inte redan tidigare tvingats till kompromisser eller avståndstaganden från sin kritiska uppfattning. Resultatet av partistridernas utgång står inte att avläsa så mycket i Kominterns politik – den förblir i stort sett densamma som tidigare –. Förändringarna som inträffar ligger närmast däri att det ryska partiet stärker sin ställning. RKP som ursprungligen intog samma underordnade relation till Komintern som alla andra partier hade därmed tagit det första steget mot att bli ett överordnat organ till hela Internationalen.

Det svenska partiets utveckling fram till sprängningen 1924

Som redan påpekats kvarstod en rad tvistefrågor inom SKP fortfarande efter brytningen med Vennerström och Lindhagen-riktningarna 1921. Så småningom formerade sig inom partiet två klart utkristalliserade fraktioner som båda hade säte i partiets arbetsutskott (AU). De båda riktningarnas främsta företrädare bestod av en AU-majoritet – Höglund, Ström, Stålbärj och

Taberman – och en AU-minoritet – Samuelsson Sillén och Kilbom. Bakom denna AU-minoritet kan man emellertid urskilja en rad andra starka namn som efterhand skulle bli framträdande i både själva partistriden och partiets vidare historia. Dessa var framförallt Sven Linderot, Nils Flyg och Arvid Wretling. Det som gör deras roll i partistriden särskilt intressant är att de alla tre tillhörde ungdomsförbundets ledning och dessutom vistades långa tider i Moskva under den ifrågavarande perioden. Det svenska ungdomsförbundet hade ett säregit förhållande till partiet därigenom att det numerärt var större än detta, vilket naturligtvis gav upphov till en viss obalans i relationerna mellan parti och ungdomsförbund. Situationen blev inte bättre av att den yngre generationen på flera punkter intog en hållning som kanske inte direkt stod i motsats till partiets men som nyanserade sig ifrån den. Ungdomsförbundet var organisatoriskt uppbyggt på samma sätt som partiet. Det fordrade arbetsplikt av sina medlemmar och krävde att fattade beslut följdes. Dess högsta beslutande organ mellan kongresserna var centralstyrelsen, men liksom i partiet var det av ekonomiska och organisatoriska skäl Verkställande Utskottet (VU) som formade förbundets politik.

På det internationella planet var förbundet knutet till ungdomsinternationalen. Politiskt och organisatoriskt var ungdomsförbundet underställt både partiet och ungdomsinternationalen, vilket av dessa båda organ som hade den största auktoriteten, synes ha varit en smula oklart. I sista hand var Komintern och dess exekutiva beslut avgörande också för ungdomsförbundet. Dessa olika lojaliteter som band förbundet förefaller ha varit föremål för olika tolkningar och kring dem utspelades flera tvister.

Religionsfrågan

Ett gott uttryck för de oartikulerade, men inbyggda motsättningarna, som det svenska partiet rymde under perioden 1921-24 utgörs av den häftiga debatt om religionsfrågan som i mitten av 1923 ägde rum i partiet. Upprinnelsen till striden var en allmän diskussion kring inriktningen och syftet med de studier som partiet bedrev. En grupp kring Ture Nerman förespråkade studier med inriktning på det för en revolutionär omgestaltning mest nödvändiga kunskaperna, medan en annan stod för ett program med syfte att rent allmänt höja bildningsnivån på partiets kader. Till den senare linjen anslöt sig Kata Dahlström och mellan henne och Nerman fördes i Folkets Dagblad ett meningsutbyte som blev ganska tillspetsat när också frågan om religionen kom in i bilden. Anledningen till att det förhöjde temperaturen var att Kata Dahlström var religiös framförallt med dragning åt buddismen medan Nerman var uttalad ateist och ville att den ståndpunkten skulle vara nödvändig för medlemskap i partiet. Inför hotet om en djupgående konflikt inom partiet i dessa, för tillfället, något perifera frågor intervenerade Höglund i debatten. Höglunds debattinlägg skedde genom en ledare i FDP som bar titeln 'Kommunism eller religion'. I artikeln sökte Höglund medla mellan de stridande ståndpunkterna genom att peka på de världsliga uppgifterna och framhålla att enskilda medlemmars divergerande inställning till religion och himmelrike var rätt betydelselösa så länge de var eniga om uppgifterna på jorden: 'Hur det skall ordnas i himmelen faller utom ramen för våra uppgifter. Därom må var och en tänka som han vill, blott inte hans omsorger om himmelen hindrar hans deltagande i att göra jorden beboelig för människors barn'. Inledningsvis hade emellertid Höglund ställt frågan om kommunismen var 'antireligiös' om partiet borde 'proklamera kamp mot religionen' och om partiet var tvingat att avvisa medlemskap för dem som var anhängare av någon religiös lära. Alla dessa frågor besvarade han med 'ett bestämt nej'. Denna ståndpunkt var svårare att förena med den marxistiska tesen om religionen som ett 'opium för folket' och när ledaren kom under exekutivens ögon, betraktades den i långa stycken som ett allvarligt kätteri. Hur svårt man bedömde Höglunds ställningstagande framgår av att artikeln togs upp på ett av exekutivens plenarsammanträden sommaren 1923. Diskussionen där resulterade i en resolution som var starkt kritisk mot den

av Höglund deklarerade ståndpunkten. Striden i religionsfrågan var givetvis ingen huvudingrediens i den svenska partistriden men den hade ändå den effekten att den försvagade Höglunds ställning både inom partiet och inom Internationalen medan den förstärkte oppositionens som hade ställt sig på Nermans sida.

Norska frågan

Den norska frågan inom Komintern var en direkt följd av den skärpta disciplinen och centralismen som genomförts på den fjärde världskongressen i december 1922. Den spelade en stor roll för utvecklingen av den svenska partistriden, dels på grund av att det norska partiet var det av Internationalens sektioner som SKP hade intimast relationer med, dels därför att krisen i Norge berörde samma frågor som den svenska partistriden kretsade kring. Den norska konflikten med exekutiven bestod i flera frågor. Partiet vägrade:

1. att byta namn, (partiet hette fortfarande Norska Arbeiderpartiet)
2. att ändra sin uppbyggnad,
3. att verka för anslutning av den norska fackliga rörelsen till Röda Fackföreningsinternationalen (RFI)
4. att godta parollen om 'arbetar- och bonderegeringar'
5. att ansluta sig till Kominterns syn på religionsfrågan,
6. att godkänna de speciella organisatoriska direktiven från fjärde världskongressen.

I flera av dessa frågor stämde norska partiledningens linje överens med Höglunds och Ströms uppfattning – speciellt när det gällde religionsfrågan och centralisationen inom Komintern. Trots dessa överensstämmelser gav Höglund Exekutiven rätt på en rad punkter och han tillstod att han ej var enig med den norska partiledningen i dess politiska hållning. Under stridens lopp kom emellertid Höglund att skärpa sin kritiska hållning mot Exekutivens handläggande av konflikten med Arbeiderpartiet och när det till sist kom till ett avgörande i schismen i början av november 1923 gick Höglund till öppet angrepp på exekutiven. I tre artiklar preciserade han sin kritik. Exekutiven hade handlat oöverlagt när det ställt det norska partiet inför ultimatum. Höglund ansåg att det varit möjligt att nå en kompromiss med de norska partiet och därmed behålla det inom Komintern. Under de omständigheter partiet sprängts förordade han att SKP skulle upprätthålla vänskapliga förbindelser med båda de norska partierna. Vidare lämnade han i protest sitt medlemskap i exekutiven. Alla dessa åtgärder var inte bara ett disciplinbrott det var en direkt utmaning.

Frågan om centralismen inom Komintern

I Kommunistiska Internationalen pågick ända från dess bildande en tendens till ökad centralisering av beslutsfattandet. Den fjärde världskongressen hade som vi sett skärpt disciplinen och givit ökade befogenheter åt exekutiven, genom besluten att inte låta de nationella sektionerna utnyttja bundna mandat. Mot dessa organisatoriska teser vände sig Höglund med kraft. Ungdomsförbundet och partioppositionen ställde sig emellertid helhjärtat positiva till dessa förändringar av Kominterns organisation.

När Höglund tog ställning mot den centralistiska utvecklingen inom Komintern sällade han sig medvetet eller omedvetet till en internationell opposition som var i framväxande. Höglunds ställningstagande berörde samma frågeställningar som de som den trotskistiska oppositionen tog upp i sitt krav på 'proletär demokrati i partiet'. Det fanns beröringspunkter också med den situation som växte fram i flera av de kontinentala partierna. Dessa förhållanden bidrog naturligtvis till ett ökat missnöje med Höglund som partiledare från exekutivens sida.

Kring dessa frågor kretsade partistriden och det råder knappast någon tvekan om att det var inställningen till centralismen inom Internationalen och den till detta problemkomplex knutna norska frågan som var drivande i den process partistriden utgjorde. Det är i själva verket ganska svårt att urskilja några djupgående politiska meningsskiljaktigheter mellan opposition och ledning inom det svenska partiet, åsiktsbrytningarna koncentrerar sig istället till det organisatoriska förhållandet till Komintern. På denna punkt intar oppositionen en helt klar position medan Höglundgruppen ställer sig kritisk, dock på ett halvkvädet sätt. Denna Höglundsgruppens ambivalens och bristande klarhet i kritiken av Komintern hade självfallet sin grund i att Internationalen och dess organisation i allt väsentligt var oangripligt så att det var liktydigt med politiskt självmord att kritisera den på ett fundamentalt plan. Det är också det förhållandet som ger partistriden dess utgång. Höglundgruppens nederlag är i det närmaste givet i och med att den vacklar på denna avgörande punkt och oppositionens seger lika given därför att den är entydig och positiv till Internationalen.

Det svenska kommunistpartiets tidiga historia mellan 1919 och 1924 är egentligen historien om den leninistiska teorins inträngande i svensk arbetarrörelse. De säregna former under vilket detta det inträngande äger rum kommer att prägla partiets utveckling och den svenska leninismens ganska deformerade karaktär. Som vi sett hade den socialdemokratiska partioppositionen skapat sig en viss plattform och profil i kampen med hög-socialdemokraterna. Denna plattform stod på flera punkter i motsättning till de ståndpunkter som blev dominerande inom Internationalen, framförallt gällde detta partiets organisation och inställningen till pacifismen. Även på andra punkter förelåg differenser som i synen på den fackliga politiken. Alla dessa oklarheter i kombination med de skilda åsiktsriktningarna inom partiet skapade en situation där splittringar, avsöndringar och inre strider bröt partiets krafter att ta upp kampen mot den officiella socialdemokratin. Den leninistiska doktrinen trängde in i den svenska arbetarrörelsen, inte genom en naturligt alstrad diskussion kring problem som den svenska klasskampen reste, utan framförallt genom återverkningar från internationella stridigheter och organisatoriska direktiv från internationella organ (21 teserna). Detta medförde att striderna som utkämpades inte medförde någon större klarhet inom rörelsen om hur den leninistiska teorin skulle tillämpas i vårt land utan endast delade den i organisatoriska schatteringar som var lika oklara över den revolutionära politikens villkor. Dessvärre innebar splittringarna 1921 och 24 att partiet förlorade de krafter inom sin ledande kader som hade den starkaste förankringen inom svensk arbetarrörelse och som följaktligen stått för den genuint revolutionära riktningen inom arbetarrörelsen. Dessa splittringar tillsammans med den bolsjeviseringsprocess som vidtog inom de nationella partierna efter femte världskongressen medförde i det svenska partiet att det avskars från varje möjlighet till massinflytande och istället kom att präglas omväxlande av inåtvänd sekterism eller principlös opportunist, mestadels av en kombination av båda på det viset att partiets teoretiska och ideologiska nivå svävade fritt från dess praktiska politik. Denna förödande tudelning av partiformationen möjliggjorde en tidvis blind dogmatism och rigiditet i den teoretiska kampen medan man i sitt fackliga arbete handlade efter helt andra 'praktiska' principer.

Lund — maj 1972.

Håkan Arvidsson